

ПРОФЕСОР ЦАНИ КАЛЯНДЖИЕВ – ПЪРВИ РЕКТОР НА ВИСШЕТО ТЪРГОВСКО УЧИЛИЩЕ

Историята е памет за събития, институции, личности. В летописа на Икономическия университет, Варна е неувяхваща паметта за проф. Цани Стоянов Калянджиев – първи ректор на нашия предшественик Висшето търговско училище. Животът му е образец на предана служба за образованието и възпитанието на хиляди млади хора. Неговият жизнен път е наситен с много полезни дела и за нашето време е поучителен пример за следване.

* * *

Родният град на проф. Цани Калянджиев е Лясковец. Той израства в родолюбива семейна среда. Потомък е на рода на Вачо Калянджи, градинар в Цариград, който загива като участник в освободителната борба на гръцкия народ през 1821 година за извоюване на националната независимост от турската власт. Синовете на Вачо Калянджи вървели по стъпките на баща си. Таню Вачев участвал в Браилския бунт през 1841 г. Цани Вачев (дядото на проф. Ц. Калянджиев) помагал на руската армия в руско-турската война през 1828-1892 г. и в Кримската война през 1853-1856 г. Той участвал в делегация от българи, които поднесли адрес на император Александър II при неговото коронясване през 1856 г.

Заради заслугите му към руската армия Цани Вачев Калянджи е удостоен с правото на почетен гражданин на гр. Кишинев. Той имал трима синове – Иван, Павел и Стоян. Иван и Павел са били издържани в учението им от личните средства на императора. Те получили солидно образование в Русия – в Ришельовския лицей и университета. По време на Освободителната война (1877 - 1878 г.) Иван Калянджи е бил генерал – губернатор в Сливен, Пловдив и Русе. Павел Калянджи е известен учител и книжовник преди Освобождението. Третият син Стоян Вачев Калянджи е баща на проф. Цани Калянджиев. Той се учил в прочутото на времето Свищовско училище на Христаки Павлович. Стоян Калянджи останал в гр. Лясковец да управлява бащиния си имот и се занимавал със земеделие. Съпругата му Ивана Върбанова е била ученолюбива и обаятелна личност.

В такава среда на видни сродници, грамотни и заможни родители (бащин имот около 300 декара) на 15 октомври 1866 г. се ражда професор Цани Калянджиев. Той е първороден син. След него семейството се увеличава с още четири братя и две сестри. Малкият Цани се научил от майка си да чете и пише и на 5-годишна възраст, през 1871 г., бил записан ученик в училището при църквата „Св. Димитър”. В гр. Лясковец го заварва Освобождението на България.

През 1880 г. идва във Варна при чичо си Павел Вачев и постъпва в мъжката гимназия. Този период от жизнения път на Калянджиев е описан в спомените му за учението в гимназията. В тях е осветлена атмосферата в учебния процес, но и оценките за гимназиалното образование тогава.

Стремежът към знания е стимулирал активно поведение на учениците. „В класа се чувстваше господстващия дух на интерес, прилежание и работоспособност”, за който положителна роля са играли добрите взаимоотношения между учителите и учениците. Отношенията между тях „се урегулирваха не толкова от формални правила и инструкции..., а по-скоро от разумното човешко чувство. Ние имахме учители, които ни канеха на гости у себе си, гдето ни даваха напътствия в нашата учебна работа и всякакви бащински съвети”.

На учениците се преподавали математически, естествени и хуманитарни науки. Голямо е било увлечението към литературата и знанията си учениците придобивали не само по учебниците, но и с четене на други източници. Сред тях са били Цариградските издания: „Книжниците”, „Читалище”, „Гайдата на Славейков”, Браилското периодично списание, преводите на Ст. Михайловски, повестите на Ил. Блъсков, творбите на В. Друмев, „Знание” на Л. Каравелов, излизащото в Пловдив списание „Наука”.

Значително въздействие върху учениците оказвали разказите, повестите и стихосбирките на Ив. Вазов „Поля и гори”, „Епопея на забравените”, „Един кът на Стара планина”, „Чичовци” и др. Тези литературни произведения се четели и учили наизуст, като образци по словестност и литература.

В класа се уреждали конкурси по декламация върху „Паисий”, „Бенковски”, „Бр. Миладинови”, „Раковски” и др., които се знаели наизуст от всички ученици. „Тези стихотворения, отбелязва Калянджиев, при бедната тогава наша литература, бяха цели откровения за нас. Те ни разкриваха нови езикови форми и внасяха в душата ни нови емоции и чувства”. От българските литературни произведения се преминавало към руски автори, които благодарение на преподаването на руски език учениците четели успешно. Сред тези автори са били Пушкин, Лермонтов, Тургенев, Белински, Добролюбов, с чиито произведения е разполагала училищната библиотека¹.

Жаждата за самообразование е намирала израз в публичните сказки, придружени с разисквания, под ръководството на учители. Тия сказки са довели до обособяване на ученически кръжоци, в които по-изявените ученици четели реферати на литературни и научни теми. Особен интерес се развил и към народните песни и любознателни ученици, между които бил и Ц. Калянджиев. Те ходели в провадийските села, за да записват народни умотворения.

При гимназията е имало ученическо дружество „Развитие”, в което Калянджиев участвал активно. През 1885 г. за отпразнуване на хилядагодишнината на Св. Методи, вече ученик в VII клас, по решение на учителския съвет, Ц. Калянджиев е държал сказка за Св. Кирил и Методи, която била възторжено аплодирана от слушателите и другарите му.

Калянджиев отдава дължимото признание на обучението в гимназията. На нея се дължи не само усвоените знания, но и културното влияние върху психиката

¹ Калянджиев, Ц. Спомени. Варненска държавна мъжка гимназия Фердинант I. Юбилеен лист послучай 50-годишнината от отварянето на училището 1879-1929. Печатница и Хромолиотография „Просвещение” П. Зенгинов – Варна, 1930, с. 8.

на учениците, развитите способности да усвояват материалната и духовната култура. Голямо, искрено, сърдечно е уважението към учителите. „Като абитуриент от първия випуск на Варненската гимназия, изтъква Калянджиев, аз се прекланям пред образите на всички мои учители... Всеки от тях беше оня малък Паисий, който пося в нашите глави **зародишите на европейската наука**”².

Това влияние и апостолска жар Калянджиев ще претвори в полезни дела на попрището на българското образование.

През 1885 г. Ц. Калянджиев завършил с отличен успех курса на първия гимназиален випуск. Неговите роднини – чичовците Иван и Павел Калянджи – му издействали руска стипендия, за да следва в Московското Императорско училище, специалност „техническа химия”. Във висшето училище Калянджиев се включва в кръжока на народниците, изповядващи либерални възгледи за решаване на аграрния въпрос в полза на селяните и демократизиране на общественно-политическия живот. В четвърти курс от следването си е избран за секретар и библиотекар на нелегалната библиотека на кръжока. Студентските години на Ц. Калянджиев са запълнени с интензивно четене – запознава се със съчиненията на писателите народници, изучава трудовете на английския социолог Х. Спенсър, интересува се от произведенията на Чарлс Дарвин и други автори.

В Русия Ц. Калянджиев се изгражда не само като специалист химик, но и като свободомислещ общественник демократ, интелектуалец с висока култура³. Полицията разкрива нелегалния кръжок, конфискува библиотеката и разпръсква членовете му. Ц. Калянджиев трябвало да напусне страната, като неудобен за полицията. До тогава той успял да издържи изпита си за IV-та година и се завръща през м. септември 1889 г. в България.

От Варна подава заявление до Министерството на просветата за учителско място. Назначават го в Бургаското класно училище. Тук започва своята книжовна дейност. Под псевдоним „Млад книжовник” печата статии (свои и преводи) в пловдивския ежедневник „Балканска зора” и участва в общественния живот на учителите в Бургас. За изказани на гимназиално тържество революционно-демократични мисли за Христо Ботев, в края на учебната 1891 г., Калянджиев е уволнен в „интерес на службата”.

След уволнението напуска България и отива в Швейцария. Постъпва като студент в последния курс по техническа химия в Цюрих. През 1892 г. се оженва за руската студентка по медицина Мария Осиповна Гросман. През август същата година успешно завършва висшето си образование и със съпругата си заминават за САЩ. Младата двойка пристига в Ню-Йорк и то по време, когато стопанската криза от 90-те години изхвърля на улицата стотици хиляди безработни. Дълго двамата съпрузи обикалят по предприятия и работилници, за да търсят

² Пак там, с. 10-11.

³ За формиралите се възгледи на Ц. Калянджиев по време на следването му в Москва свидетелстват неговите статии „Господстващи идейни и литературни течения в Русия през XIX в., които влияли върху нашето духовно развитие” (Архив за стопанска и социална политика, кн. 2, 1941 г., с. 11-24); „Обществени фактори в Царска Русия до освобождението на селяните и в епохата на Александър II” (Архив за стопанска и социална политика, кн. 1, 1942, с. 116-130).

работа. Година и половина живеят в Ню-Йорк и две и половина – във Филаделфия. Цани Калянджиев намира работа като химик във фабрика за производство на киселини, бои и лакове. Достига до длъжност началник на лаборатория. Тук се движи в руска среда. Става секретар на руското дружество, което субсидира руските задгранични издания. Четиригодишното пребиваване в САЩ помага на Калянджиев да израстне като добър химик-практик. Той жадува за България и през септември 1896 г. се завръща в Родината. Назначен е за първостепенен учител по химия в Средното търговско училище – гр. Свищов. Тук урежда училищна химическа лаборатория, която става център за стоковеден анализ на стоки, изпращани от Министерството на търговията. В Свищов Калянджиев ръководи и първия у нас курс по стокознание за митничари. След две години учителстване е изпратен в чужбина да се запознае с методите за откриване на фалшификациите на хранителни продукти и с уредбата на съответни лабораторни и търговски музеи. В тримесечната си командировка посещава университети, заводски, митнически и други лаборатории в Австрия, Франция, Германия.

През 1900 г. Ц. Калянджиев напуска търговската гимназия в Свищов и постъпва като химик в Министерството на търговията, а от август 1901 г. е химик по хранителните продукти в лабораторията на Дирекцията на народното здраве. Тук той въвежда новия „френски“ метод за изследване на ракии, коняци и ликьори, даващ възможност за бързо откриване на изкуствените спиртни напитки. Със своите изследвания, с доклада си в Химическото дружество и специалната статия в списанието на Икономическото дружество, Ц. Калянджиев предизвиква изработването и приемането на закона за контрол на петрола. Като химик в Дирекцията на народното здраве, той изследва варненските води. За резултатите изнася доклад пред варненските градски власти и варненци. Въз основа на този доклад се осъществява водоснабдяването на града.

През м. юни 1904 г. при Ц. Калянджиев се явили представители на Варненската търговско-индустриална камара: Я. Найденов – председател, П. Петрович – подпредседател и Ж. Димов – секретар. Те го помолили да дойде във Варна, и да заеме директорска длъжност и уреди проектираното от камарата средно търговско училище. Обосновали се пред него, че Свищовското търговско училище не може да задоволи порастналите нужди на страната, а Варна, като първо морско пристанище е оживен търговски център, се нуждае от млади търговски дейатели, повече нагодени за практическа дейност. За уредба на новото училище му давали пълна свобода на действие. Калянджиев приел поканата. През м. септември 1904 г. станало откриването на училището с изработен правилник и програма. Освен директорска длъжност, през първите години е трябвало Калянджиев да преподава химия и стокознание, търговска география, търговска история, политическа икономия, финанси, немски и английски езици.

Калянджиев организира и допринася за добре обзаведената библиотека и химическа лаборатория на Средното търговско училище. По негова инициатива към това училище се открива и първото в България вечерно училище за допълнително търговско образование. Най-напред в него се провеждали краткосрочни курсове, а по-късно се развило в тригодишно допълнително училище,

в което се учили задължително служещи в банки и търговски кантори, нямащи подходящо за длъжността им образование.

През 1908 г. Варненската търговско-индустриална камара командирова директора Калянджиев в странство за да проучи европейския опит при подготовката на търговско-икономически кадри. След завръщането си, той поставя въпроса за построяване на собствена сграда на средното училище, изграждането на което започнало през 1911 г. и завършило през 1914 г. Укрепването на средното училище и наличието на самостоятелна учебна сграда насърчава Калянджиев да представи доклад през XXII редовна сесия на камарата (1914 г.) и да предложи откриване на Висше търговско училище във Варна. Предложението на Калянджиев се приема, но не е могло да бъде изпълнено поради неблагоприятни външни причини – разразилата се Първа световна война. Едва след завършването на войната, на XXV редовна сесия за камарата, отново по предложение на Калянджиев, е взето решение (14 май 1920 г.) за откриване на Висше търговско училище, което Министерството на търговията утвърждава със заповед № 7177 от 28 септември 1920 г. През м. януари 1921 г. Ц. Калянджиев е командирован в Австрия, Германия и Чехия за да се запознае с уредбата на висшите търговски училища и потърси преподаватели за създаденото Висше търговско училище. След продължилата няколко месечна подготовка, на 2 октомври 1921 г. тържествено се открива учебната година на първото Висше търговско училище в България⁴.

Проф. Ц. Калянджиев е назначен за ректор. До 1923 г. е извънреден професор, по-късно, въз основа на научен труд, е избран за редовен професор (1928 г.) по Стокознание. До края на 1933 г. непрекъснато е ректор на ВТУ. Чете лекции по Стокознание и Организация на образованието – българско, чуждо, общо и търговско. Печели симпатиите и уважението на студентите и колегите си не само със своята ерудиция, педагогическо майсторство, но и със своите човешки добродетели. Той е наследник на възрожденските народни будители, демократичните традиции, на които свято пази и насажда сред младото подрастващо поколение. Когато властите се опитват да се вмесват в обществения живот и проявите на студентите в училището, ректорът Калянджиев, като се позовава на училищните правилници и традиции на академичното образование, не допуска представителите на полицията в сградите на ВТУ.

В стремежа си за подбор на добър преподавателски колектив, проф. Калянджиев успява да привлече способни преподаватели, като Н. Долински, О. Андерсон, Ф. Белмер, В. Герилевски, Г. Свраков, Ст. Чолаков, Б. Бойчев и др., някои от които добиват и международно признание.

Проф. Ц. Калянджиев полага основите на българското стокознание още в началото на XX век. Той е и първият наш хабилитиран преподавател по тази учебна дисциплина, автор е на изследователски трудове по стоковедни пробле-

⁴ Неуморната дейност и роля на Ц. Калянджиев за създаването на Висше търговско училище във Варна подробно е представена в статиите: Ковачев, Здр. Начало на висшето икономическо образование в България. Сп. Известия, ИУ – Варна, кн. 1, 2009, с. 7-17; Начало с европейски критерии във висшето икономическо образование. Сп. Известия, ИУ – Варна, кн. 3, 2010 г., с. 9-19.

ми. В изследванията си той отделя най-голямо внимание на силните спиртни напитки. Особено ценни научни приноси съдържат публикациите му върху българските ракии. По тая тематика започва да работи още през 1902 г., като най-значителна е монографията „Принос към изучаване състава на българските ракии и към опознаване фабрикацията и химията на силните спиртни питиета”. Интересна и плодотворна насока на неговите изследвания е и разкриването на химията и биохимията на българския тютюн, което той прави на основата на общите показатели за химията и биохимията на тютюна въобще. Не отбягва от научните интереси на Ц. Калянджиев и другия важен за българската икономика продукт на родното производство – розовото масло.

В областта на стоковедните знания Ц. Калянджиев написва и публикува и учебни помагала: „Записки по стокознание с химическа технология” (Варна, ВТУ, 1929 г., 435 с.) и „Практическо ръководство за печете на гипс” (Държавна печатница, 1899, 29 с.).

Проф. Ц. Калянджиев не се изявява само като специалист стоковед-химик. Не се затваря в своята лаборатория. Неговите научни интереси са много по-широки. Работи и публикува по актуални обществено-икономически проблеми, отнасящи се до нашето стопанско и обществено развитие, учебното дело, чиновнически въпроси и държавното развитие, курортното дело и търговията, развитието на нашата индустрия, кооперациите и мястото им в стопанския живот на България и др.

През 1909 г. Ц. Калянджиев започва да редактира списанието „Ново училище”, което излиза във Варна. Привързаността му към въпросите на обучението е отразена и в неговото научно творчество – 22 заглавия по проблемите на общото образование и 19 – по професионалното⁵. Той е един от пионерите на трудовото обучение в нашите училища и е сред най-добрите познавачи на специалното търговско образование. В свои статии, с необходимата научна аргументация, отстоява обществените основи на народното образование у нас и за да подчертае неговата роля приема за мото в свои трудове мисълта на американския деец Рузвелт **„Образованието не може да създаде една нация, обаче всяка нация би пропаднала без него”**⁶.

През целия си живот проф. Цани Калянджиев се интересува от обществените въпроси и дейно се включва в живота на много организации. Той е активен член на Учителския съюз, един от основателите на Химическото дружество в София, (на което отначало е и подпредседател), член е на Българското икономическо дружество, един от основателите на Чиновническото взаимоспомагателно дружество, на Кооперативната централа „Напред”, на Учителската каса, на Читалищното дружество във Варна, на което е дългогодишен председател и др.

⁵ Вж. Заглавията на публикациите му в Алманах на ВИНС 1921-1971, Варна, 1972, с. 107-109.

⁶ Калянджиев, Ц. Професионалното образование у нас. Варна, Печатница и Хромолиито-графия „Просвещение”, П. Зенгинов, 1925.
Калянджиев, Ц. Активността в обучението и във възпитанието. Сборник от статии, Хемус-А.Д. за книгопечатане и издателство, 1936.

В съзнанието на проф. Цани Калянджиев будна е мисълта за просперитета на ВТУ. До каква степен той живее с болките и нуждите на своята Търговска академия показва фактът, че на 22 февруари 1944 г., малко преди смъртта си (28 март с. г.) той изпраща от родния си град Лясковец до Академичния съвет на Висшето търговско училище „Изложение относно положението на предмета стокознание”. Далновидност и голяма любов има в това изложение. Със загриженост проф. Калянджиев пише за необходимостта от „стокознанието да се даде онова място, на което се радва в другите висши училища”. За да се осъществи мечтата му – създаване на научно-изследователски институт със задача да изследва стопански и технологични въпроси от нашата действителност, проф. Калянджиев разпорежда в завещанието си да се отделят средства от наследството му и да се предадат на ВТУ. През учебната 1944-1945 г. заветът му е изпълнен от наследниците.

Проф. Цани Калянджиев е всеотдаен деец на българското образование, демократ, общественик, родолюбец. Неговата неуморна, безкористна дейност е посветена на благороден идеал – изграждането на модерно средно и висше икономическо образование с висок ефект за националната икономика. Поколения преподаватели и възпитаници на училището високо ценят неговите заслуги на първи ректор за организацията, развитието, установяването на академични традиции и утвърждаване престижа на училището като учебна и изследователска институция с национално значение.

Проф. д-р ик. н. Здравко Ковачев

Проф. Стефан Цонев

**PROFESSOR TSANI KALYANDZHIEV FIRST RECTOR
OF THE HIGHER SCHOOL OF COMMERCE**

Prof. Dr Ec. Sc. Zdravko Kovachev

Проф. Стефан Цонев

Abstract

The article is a short biographical outline about Prof. Tsani Kalyandzhiev, the initiator of the creation of the first Higher School Of Commerce in Bulgaria. He is also its first rector, who has rendered a great service for the organization of the activities, its development, for establishing the academic traditions and affirming the reputation of the school as an educational and research institution of national importance. Prof. Kalyandzhiev is a dedicated educator, a democrat, public figure and patriot, an edifying example to follow.

**ПРОФЕССОР ЦАНИ КАЛЯНДЖИЕВ – ПЕРВЫЙ РЕКТОР
ВЫСШЕГО КОММЕРЧЕСКОГО УЧИЛИЩА В ВАРНЕ****Проф. д-р эк. н. Здравко Ковачев****Проф. Стефан Цонев****Резюме**

Статья является кратким биографическим очерком о профессоре Цани Калянджиеве, инициаторе создания первого в Болгарии высшего коммерческого училища. Он был и первым его ректором, и ему принадлежат исключительные заслуги в организации деятельности, развитии, установлении академических традиций, в утверждении престижа училища как учебной и исследовательской институции национального значения. Профессор Калянджиев – всепреданнейший деятель образования, демократ, общественник, патриот, подавший поучительный пример, адресованный поколениям.